

манципації. У присутності 5 свідків, вагаря з вагою наречений проголошував певну формулу, а потім передавав батькові нареченої злиток міді, який був символічною купівельною платою. Цьому актові передував обмін питаннями про згоду молодих вступити в шлюб. Наприклад: «Чи будеш ти для мене гідною домовладчицею?» – забинтував наречений. «Ти мене знайдеш там, де будеш ти», – відповідала наречена. Ці запитання й відповіді супроводжувалися також виконанням певних обрядів. Проте юридична суть акту полягала не в цих шлюбних обрядах, а в акті манципації, оскільки вважали, що на більш ранньому етапі Римської держави купівля жінки була реальною, а не удаваною.

Отже, зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що договірні відносини між чоловіком та дружиною існували ще за часів римського права. І хоча вони не зовсім схожі на договірні відносини подружжя у теперішньому їх розумінні, все ж таки вбачається можливим проведення певної паралелі між договорами, які існували ще за часів римського права і тими договорами, які подружжя мають змогу укласти між собою сьогодні.

Таким чином, договірні відносини між чоловіком та дружиною з приводу майна можна вважати основою розвитку подальших договірних відносин подружжя, зокрема, шлюбного договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загурский Л. Брак и конкубинат у римлян / Л. Загурский. – Харьков, 1883. – 167 с.
2. Загурский Л. Учение об отцовской власти по римскому праву / Л. Загурский. – Харьков, 1885. – 121 с.
3. Дождев Д.В. Римское частное право. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под общ. ред. академика РАН, доктора юридических наук, профессора В.С. Нерсисянца. – [2-е изд., изм. и доп.]. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 316-317.

Гужва Антон Миколайович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету*

Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

RES INCORPORABLES У РИМСЬКІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕЧЕЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ

У сучасних кодексах приватного права нематеріальні об'єкти, зокрема, майнові права, визнаються об'єктами цивільних правовідносин. Але в одних

кодифікаціях приватного права була сприйнята римська концепція безтілесної речі, в інших – ні. Лише звернення до римського права, яке запропонувало концепцію *res incorporales*, може розкрити питання про місце категорії «безтілесна річ» у класифікації об'єктів цивільних прав.

Поділ речей на тілесні та безтілесні у континентальній правовій сім'ї ґрунтується на класифікації речей римського юриста Гая. Як вказує Джованні Туреллі, поняття «безтілесність» вже була відомою у правовій культурі Стародавнього Риму і до Гая: вона вже використовувалася наприкінці II ст. до н.е. в Елія Гала, у I ст. – у Ціцерона. Однак теоретичний поділ речей на тілесні та безтілесні був запропонований Гаєм лише у II ст. н.е. і не використався римськими юристами – сучасниками Гая. Категорію *res incorporales* використано, щоб перенести у сферу «речі» – один з розділів підручника Гая – поняття спадкування, зобов'язання і речові права на чужі речі. За твердженням Войцеха Дайчака, поділ речей на тілесні та безтілесні у юридичних текстах римських юристів класичного періоду та у кодифікації Юстиніана було наслідком формальної рецепції відповідного фрагменту із підручника Гая. У своїх Інституціях Гай запровадив розрізнення *res corporales* та *incorporales*, щоб систематично представити усе те, що може складати майно приватних осіб. У якості безтілесних речей Гай наводить як приклад спадкування, узуфрукт, зобов'язання, тобто майнові права.

На думку Дж. Туреллі безтілесні речі були представлені в Інституціях, призначених для навчання. Тож для того, щоб той, хто вивчає право, досягнув нової категорії, він повинен відштовхуватися від вже відомої (тобто від речей).

Із поняттям безтілесних речей як майнових прав тісно пов'язана можливість володіння (*possessio*). Для володіння у римському праві виділяли два необхідних елементи: *corpus* – тримання речі, фактичне панування над річчю, та *animus* – намір утримувати річ за собою. Оскільки фактичне панування над річчю можливе лише щодо матеріальних об'єктів (за визначенням Гая тілесні речі – це ті, до яких можна доторкнутися (*qui tangi possunt*)), то проблема набуття володіння безтілесними речами потребувала свого вирішення. Для набувальної давності на безтілесні речі була запропонована конструкція «*quasi-possessio*» (мовби володіння). Безперервне володіння було необхідною умовою набувальної давності, а отже, для набуття майнового права на підставі набувальної давності потрібно було розповсюдити поняття володіння і на безтілесні речі.

У Середньовіччя питання про тілесні та безтілесні речі стало розглядатися як питання правочинів. Середньовічні юристи стали розглядати, яким чином поділ речей на тілесні та безтілесні співвідноситься із поділом речей на рухомі та нерухомі. Позов, який у середньовічних юристів був типовим прикладом безтілесної речі, вважався рухомою річчю, якщо він стосувався рухомого об'єкту,

і нерухомою – якщо нерухомого (*actio iudicatur mobilis vel immobilis secundum natura rei que in ea continetur*). Цей принцип був розроблений середньовічним юристом Бартолом де Сассоферато.

Таку концепцію сприйняв Французький цивільний кодекс (далі – ФЦК) стосовно майнових прав (*biens*). Так, відповідно до ст. 529 ФЦК є рухомим майном в силу закону зобов'язання та право на позови, які мають своїм предметом грошові суми, які підлягають сплаті, акції або частки у фінансових, торгових чи промислових компаніях, навіть якщо нерухоме майно, що входить у склад цих підприємств, належить компаніям. ФЦК визнає володіння не лише речами, а і правами (ст. 2228).

Класифікація речей на тілесні та безтілесні послідовно проведена у кодифікації цивільного права Австрії.

Так, Цивільний кодекс Східної Галіції 1797 р., передвісник ABGB, слідуючи традиції Інституцій Гая, визначає безтілесні як такі, що сприймаються почуттями (*quæ sensu percipiuntur*) (§ 12 Гл. I ч. II). ЦК Східної Галіції також сприйняв середньовічну концепцію віднесення безтілесних речей, які за Кодексом складають права та обов'язки, до нерухомих речей, якщо вони входять до складу нерухомості. Але право вимоги за кредитом, який надано під заставу нерухомості, не вважається нерухомою річчю (§ 17, 18 Гл. I ч. II). Галицький кодекс визнає набуття володіння безтілесними речами, але лише тими, що підлягають оцінці (§ 32 Гл. II ч. II). Володіння безтілесними речами або правами набувається шляхом користування та самим фактом заяви (§ 33 Гл. II ч. II).

У Загальному цивільному кодексі Австрії (ABGB) тілесними речами називають ті речі, які сприймаються органами чуттів; у протилежному випадку вони є безтілесними, наприклад, право полювання, рибної ловлі та інші права (§ 292 ABGB). У § 312 ABGB наводиться спосіб набуття безтілесними речами: у володіння безтілесними речами або правами особа вступає через їх використання від свого імені. Як вказує С.А. Синіцин, володіння правом визнається у австрійському цивільному праві, зважаючи на судову практику, у таких випадках: отримання електроенергії через лічильник власника або отримання тепла орендарем із системи центрального опалення будівлі; користування місцями загального користування у будівлі; підключення до колективної антени; паркова автомобілю на певній стоянці тощо.

Тлумачення ст. 1140 ЦК Італії надає підставу для твердження про можливість володіння правами, але у цій статті не визначено, які права можуть виступати об'єктами володіння. Конструкція володіння правом в Італії виникла під впливом середньовічного права, традицій та досвіду правозастосування, які склалися у німецькому праві, коли володіння правом розповсюдилось і на сімейні, і на особисті права.

Німецьке цивільне уложення (далі – BGB) не оперує поняттям безтілесної речі. Це пояснюється тим, що BGB обмежує об'єкти володіння лише тілесними об'єктами. Така концепція була закладена Ф.К. Савін'ї, який обмежив поняття речі (*Sache*) лише тілесними об'єктами. Відповідно до визначення Ф.К. Савін'ї, «річ – це частина природи, яка є предметом володіння, що встановлює право *in rem*. Це право у своїй чистій формі називають власністю». Таке розуміння речі було включене до § 90 BGB.

Втім, розробник BGB Б. Віндшайд використовував у двох частинах своїх Пандект категорію «безтілесні речі». У першому випадку він визначає за допомогою цієї категорії права. За Б. Віндшайдом, «права, які належать іншому, та права кредиту, які існують лише в уяві, не в реальності, називаються безтілесними речами». Б. Віндшайд розумів безтілесні речі як складові частини майна, а не як об'єкти прав. Втім у передмові до третьої книги Пандект, присвяченої речовим правам, вчений використав поняття «безтілесні речі» для класифікації речей як об'єктів прав. Як вказував Б. Віндшайд, речі позначають тілесність, однак позитивне право може розуміти «об'єкти прав» як «фіктивні речі», які заради симетрії перетворюються на «безтілесні речі».

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) відсутнє визнання майнових прав безтілесними речами. Згідно із ч. 2 ст. 190 ЦК України майнові є річчю неспоживною. Крім того, відповідно до ст. 2 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» майнові права визнаються рухомим майном. Оскільки майнові права можуть бути предметом оренди (ч. 3 ст. 760 ЦК України) та застави (ч. 1 ст. 576 ЦК України), можна вважати, що вони є індивідуально визначеними речами. Питання про можливість володіння майновими правами взагалі залишається відкритим у національному цивільному законодавстві.

Вважаємо, що вказані положення римського права, втілені у кодифікаціях приватного права Європи, повинні спрямувати вітчизняну правову думку щодо визначення місця майнових прав серед об'єктів цивільних правовідносин та переосмислення концепції «*res incorporales*» для цивільного права України.